

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Туль Світлани Іванівни

«Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

Світовий ринок праці є гнучкою динамічною структурою, яка швидко реагує та пристосовується до змін та викликів, що виникають у економічній, соціальній, геополітичній та науково-технологічних сферах. Основними глобальними трендами сьогодення є: переплетення економік країн світу, зростання мобільності населення, зміни у поколіннях та сприйняттях ролі праці в житті людини, еволюція грошових систем, персоніфікація, старіння населення, поява нових бізнес моделей та нових сфер діяльності, технологізація та діджиталізація виробничих систем та суспільства, розвиток цифрової економіки, тощо. Ці зміни, диктують нові правила гри, трансформуючи усі сфери функціонування світового ринку праці: його професійно-кваліфікаційну структуру; характер зайнятості та соціально-трудова відносин; ставлення населення до накопичення людського капіталу; діяльність інститутів інфраструктури ринку праці; кількісно-якісні вимоги до фахівців та робочих місць.

Одним з нових та найбільш масштабних викликів, який вніс значні зміни на світовому ринковому просторі є поява нового типу економіки, заснованої на цифровізації та виокремленні ключової ролі людини та її інтелектуальних та творчих здібностей у забезпеченні економічного зростання. Сучасні цифрові технології та штучний інтелект проникають у життя кожного, змінюють стандартні норми сприйняття та можливості розвитку, розкривають, як нові сфери діяльності, так і нові форми взаємодії між суб'єктами ринку праці. Поява нових сфер економічної діяльності та поляризація пріоритетів розвитку, формує виклики для соціуму та системи освіти, як інструменту забезпечення професійної підготовки кадрів. Нові типи, види та форми зайнятості населення,

що виникають на фоні розповсюдження Інтернет технологій та змін у поведінкових моделях населення, створюють умови для розширення можливостей працевлаштування, збільшують територіальну мобільність робочої сили, але поряд з тим, потребують законодавчого, юридичного врегулювання питань використання інноваційної зайнятості. Нові цифрові технології впливають й на інфраструктуру ринку праці, створюючи нові неформальні інститути, які допомагають йому функціонувати більш ефективно та забезпечувати удосконалення процесу реалізації інформаційної та посередницької функції ринку праці.

Саме тому, науково-методичні положення та практичні розробки представлені в дисертаційній роботі Туль Світлани Іванівни на тему «Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації» є вкрай актуальними та затребуваними в умовах сьогодення.

Актуальність дисертації Туль С.І. підтверджує і її зв'язок з тематикою наукових робіт Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», а саме: «Особливості розвитку ринків в умовах глобальної нестабільності» (номер державної реєстрації 0109U006958, 2009–2012 рр.) та «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, суперечності» (номер державної реєстрації 0113U006220, 2013–2021 рр.).

В рамках наведених вище науково-дослідних тем, автором вивчено роль діджиталізації економіки у вирішенні проблем глобалізованого ринку праці та розроблено механізм трансформації світового ринку праці під впливом технологізації та глобалізації розвитку соціально-економічних систем.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Основні наукові результати, одержані Туль С.І., які виносяться на захист, мають достатній рівень достовірності та обґрунтованості. Вони базуються на поглибленому вивченні та узагальненні значного обсягу інформаційних джерел, зокрема: міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів та програмних документів в сфері регулювання міграційних процесів, аналітичних

та статистичних спеціалізованих видань Міжнародної організації з міграції, міжнародних та національних рейтингових агентств, статистичних баз даних Укрстату та Євростату, результатів соціологічних досліджень та аналітичних напрацювань автора дисертації. Відповідно до обраного напрямку досліджень, здобувачем чітко визначено предмет та об'єкт дослідження, коректно сформульовано мету та логічно поставлено наукові й практичні задачі.

Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження, автореферату та опублікованих праць дає змогу зробити висновок, що основні положення, які визначають наукову новизну дисертації і є предметом захисту, одержані здобувачем в результаті наукового дослідження, сформульовані самостійно та відображають особистий внесок автора.

Досягнення поставлених завдань дисертаційної роботи передбачало використання здобувачем методів наукової абстракції, аналізу й синтезу, системного узагальнення – для формування системного уявлення про секторальні зміни світової економіки та структурні трансформації ринку праці, узагальнення проблем глобалізованого ринку праці; системно-структурних методів – для формування моделі глобальної цифрової екосистеми та моделювання діджиталізованої екосистеми ринку праці України; компаративного методу – для порівняння сформованості діджиталізованого ринку праці США та країн ЄС; методу прогнозування та математичного моделювання – для складання прогнозів розвитку галузевої структури та динаміки зайнятості за групами країн і в Україні; для відображення кількісного представництва покоління NEET за групами країн світу за рівнем доходів на душу населення через Індекс діджиталізації ринку праці; методів соціологічного дослідження – для оцінки стану розвитку діджиталізації ринку праці в Україні.

Дисертаційне дослідження Туль С.І. містить наукові результати, які полягають у обґрунтуванні теоретико-методологічних засад дослідження трансформації світового ринку праці та розробки науково-практичних рекомендацій щодо оцінки рівня діджиталізації ринків праці окремих країн світу.

Серед здобутків, які характеризуються науковою новизною, слід відзначити, запропоновану автором методологію дослідження глобальної цифрової екосистеми суспільства, що на відміну від наявних, ґрунтується на з'ясуванні сутності та взаємозв'язку таких процесів як технологізація, діджиталізація та глобалізація (с. 33–37). Використання цієї методології дозволило визначити механізм функціонування світового діджиталізованого ринку праці. Автор виокремив сукупність взаємодій і взаємних впливів світових екосистем роботодавців і працівників, що відбуваються за використання цифрових технологій, що забезпечують передачу даних, їх зберігання та обробку, а також супроводження необхідних функцій і процесів для досягнення комерційної або суспільно значимої мети (с. 43–47).

Серед наукових результатів, які дістали подальшого розвитку в ході дисертаційного дослідження, заслуговує на схвалення авторський підхід до аналізу секторальних змін світової економіки та структурних трансформацій ринку праці. Їх синхронізовану оцінку здійснено із застосуванням критерію, яким є роль інтелектуалізації суспільної діяльності у забезпеченні цивілізаційного прогресу (с. 52–58). Запропонований підхід дозволив визначити міру відповідності наявних зрушень ступеню розвитку постіндустріальних відносин у різних країнах.

Основним науковим результатом, що представлений автором на захист у категорії «вперше», є методологічний підхід до оцінки рівня діджиталізації світового ринку праці та ринків праці країн, групованих за рівнем ВНД на душу населення на основі інтегрованого показника – Індексу діджиталізації ринку праці. Цей показник розраховується як середня величина семи стандартизованих індексів, що оцінюють частку зайнятих у сфері послуг, частку зайнятих у сфері наукомістких послуг, рівень доступу до ІКТ, рівень використання ІКТ, рівень впровадження нових організаційних моделей праці на основі ІКТ, частку експорту інформаційно-комунікаційних послуг, частку експорту цифрових послуг (с. 108–114). Запропонований методологічний підхід дозволив здійснити ранжування країн за ступенем діджиталізації ринку праці та довести здатність держав забезпечувати зростання зайнятості населення на

основі поширення цифрових технологій і розбудови цифрової екосистеми.

Автором удосконалено методологію визначення міри сформованості діджиталізованого ринку праці, яку вирізняє серед наявних застосування до аналізу уніфікованої для різних груп країн багатофакторної регресійної моделі (с. 135–143). Логічно впорядкований інструментарій дозволив оцінити ступінь розвиненості процесів «економіки вільного заробітку» і сформувати на основі даних Глобальної комісії з питань майбутнього сфери праці та Групи Світового банку систематизований комплекс заходів для проведення національних реформ, націлених на трансформацію трудових відносин глобалізованого ринку праці.

Вагомим результатом проведеного дослідження необхідно визнати запропонований автором концепт суспільних екосистем. Згідно з його принципами у дисертаційній роботі сформована модель діджиталізованої макроекосистеми ринку праці. Вона є частиною цифрових екосистем мета- та мегарівнів, утворена з підсистем (екосистем роботодавців і працівників), характеризується наявністю та синергією цифрового науково-освітнього та технологічного просторів, передбачає створення діджиталізованого ринку праці, регулюється урядом і органами влади, координується ними, а також неурядовими організаціями (с. 155–161). Оцінка та прогноз секторальних і трендових змін на національному ринку праці, що здійснені автором виходячи з принципів функціонування суспільних екосистем, дозволили конкретизувати умови за яких повинна розбудовуватися в Україні діджиталізована макроекосистема ринку праці.

3. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Наукове значення результатів дисертаційної роботи полягає у розробці теоретичних положень і висновків, які збагачують економічну науку з питань регулювання трансформаційних процесів на світовому ринку праці в умовах поширення розвитку цифровізації та діджиталізації економічних та соціальних систем.

Прикладна цінність результатів дослідження полягає в тому, що

обґрунтовані теоретичні положення, отримані висновки та методичні підходи доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій, які можуть бути прийняті та впроваджені на глобальному, державному та регіональному та місцевих рівнях. Практична цінність авторських розробок підтверджується їх запровадженням у діяльність Департаменту організаційно-кооперативної політики та з корпоративних комунікацій Всеукраїнської центральної спілки споживчих товариств (Укркоопспілки) (довідка № 291/10 від 09.08.2019 р.); Департаменту економічного розвитку, торгівлі та залучення інвестицій Полтавської обласної державної адміністрації (довідка № 06-38/1892 від 29.07.2019 р.); Агенції регіонального розвитку Полтавської області (довідка № 01-38/64 від 11.06.2019 р.); Управління з економічних питань Виконавчого комітету Полтавської міської ради (довідка № 10-20/140 вих. від 25.06.2019 р.). Також результати дослідження дисертанта були впроваджені у навчальний процес Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 45-15/33 від 18.03.2019 р.).

Результати дисертаційного дослідження були презентовані на тринадцяти всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, форумах та семінарах, серед яких: «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.» (м. Київ, 2015 р.), «Сучасні виклики розвитку світової економіки» (м. Київ, 2015 р.), «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 р.), «Dezvoltarea relațiilor comerciale din perspectiva integrării economice a Republicii Moldova în circuitul economic international» (Development of trade relations from the perspective of economic integration of the Republic of Moldova in the international economy) (м. Кишинів, 2017 р.), «Соціально-трудові відносини: досвід України та практика країн СС» (м. Магалуф, 2018 р.); «Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти» (м. Ужгород, 2018 р.) та інші.

4. Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 23 наукових працях загальним обсягом 10,1 ум.-др. арк., з них особисто автору належить 7,2 ум.-др. арк., у тому числі 4 статті у наукових фахових виданнях (із них 4 – у співавторстві), 8 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 2 – у співавторстві), 1 стаття в інших виданнях (із них 1 – у співавторстві), 10 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 6 – у співавторстві). Обсяг друкованих робіт, їх зміст і кількість відповідають вимогам щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук.

Анотування не містить інформації, якої немає у дисертаційній роботі.

5. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація має традиційну структуру: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота викладена українською мовою, у науковому стилі, дотримуючись логічної послідовності. Анотування ідентично відображає основні положення, отримані наукові результати, висновки та пропозиції, викладені в дисертаційній роботі.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Оцінюючи в цілому високий рівень розробки теоретико-методологічних і методичних положень, практичних рекомендацій, обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно відмітити, що деякі положення дисертації є дискусійними.

1. В п. 1.3 та п. 2.3 дисертантом здійснюється аналіз та прогнозування структури зайнятого населення країн світу за видами економічної діяльності, з виокремленням трьох секторів економіки (сільське господарство, промисловості та сфера послуг), враховуючи предмет дослідження, доцільним було б провести схожі розрахунки, але з виокремленням сектору «економіки знань», який безпосередньо характеризує рівень розвитку цифрової економіки

та її поширеність серед зайнятого населення. Окрім того, слід зазначити, що наведене автором твердження, щодо віднесення характеристики інноваційна та діджиталізована праця, в більшості, до сфери послуг є хибним. Адже, сфера послуг, включає в себе житлово-комунальне господарство, сферу надання побутових послуг та організації громадського харчування, які меншою мірою характеризуються інноваційністю. Попри це, не можна виключати прояви діджиталізації та інноваційності у галузі промисловості та сільського господарства.

2. У контексті проблем, що розглянуті у п. 1.2 дисертаційної роботи, автор слушно зазначає факт інтенсивного зростання кількості електронних бірж праці, віртуалізованих майданчиків, онлайн-платформ, що в умовах діджиталізації ринку праці формують єдиний світовий ринок праці та впливають на його інфраструктуру (с. 47). Проте, на наш погляд, до того, як безпосередньо підійти до аналізу означеного процесу, автору слід було конкретизувати категорійний апарат дослідження, визначивши зміст таких понять як: «електронні біржі праці», «віртуалізовані майданчики», «online-платформи зайнятості»; описати їх ознаки та відповідно диференціювати категорії.

3. Зі змісту дисертації недостатньо зрозумілою є позиція автора щодо місця діджиталізованого світового ринку праці у структурі світового ринку праці. В роботі діджиталізований ринок праці, в більшості, розглядається, як окрема існуюча соціально-економічна система, що має свій механізм функціонування. Попри це, слід зазначити, що така позиція є дещо звуженою, адже діджиталізація, це процес (інструмент), який трансформую світовий ринок праці, надаючи йому нових особливостей та характеристик, а не створює відокремлено існуючий діджиталізований світовий ринок праці.

4. Автор на с. 120-123, торкається глобальної проблеми сьогодення – зростання рівня економічної неактивності працездатного населення, причиною якої є зневірення безробітних та відсутність бажання виходити на ринок праці (особливо серед молоді). Дисертант позначає це явище, як «безробітне суспільство» та розглядає його з точки зору негативного впливу на соціально-

економічне становище країн. Поряд з тим, потребує більш глибокого розкриття категорійно-сміслового значення поняття «безробітне суспільство» та визначення зв'язку (впливу) діджиталізації на це соціально-економічне явище.

5. В п 2.2. дисертації автор розглядає питання поширення інноваційних форм зайнятості (нових форм організації праці) пов'язаних з діджиталізацією ринку праці. Робота б виграла, якби автор дослідив окремий вплив діджиталізації на появу нових типів та видів зайнятості пов'язаних зі змінами техніки та технології, які привели до виникнення нових видів професійної діяльності та поглиблення компетентності вже існуючих. Крім того, дискусійним є питання щодо віднесення праці в умовах неповного робочого дня до інноваційного виду зайнятості (нової форми організації праці), адже в деяких випадках ця форма зайнятості може бути проявом спаду економічного розвитку та чинником дискримінації на робочому місці.

6. В п. 3.3 дисертації проводиться глибокий аналіз нормативно-правової бази дослідження питань регулювання національного ринку праці України (с.157-158), в якому автор залишає поза увагою, ключовий законодавчо-нормативний акт у сфері формування політики зайнятості України – ЗУ «Про зайнятість населення», а також наявний сьогодні проект Трудового Кодексу, який регламентує окремі питання організації та регулювання соціально-трудових відносин інноваційних форм зайнятості. Робота виграла б, якби автор при викладенні пропозицій (с.177-180) використав би вже наявні напрацювання в державній політиці зайнятості України, поглибивши їх з урахуванням впливу діджиталізації та розширення повноважень органів, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні.

Слід зазначити, що викладені зауваження не применшують теоретичної і практичної значимості дисертаційної роботи та не впливають на загальну позитивну оцінку.

7. Загальний висновок

Дисертаційну роботу Туль С.І. «Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації» можна визнати завершеним науковим дослідженням,

результати якого дозволяють вирішити актуальне науково-прикладне завдання щодо поглиблення теоретико-методичних засад та розробки науково-практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення механізмів регулювання трансформаційних процесів світового ринку праці.

Дисертація Туль С.І. за змістом та якістю теоретичних та методичних розробок відповідає рівню дисертацій на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук. Обрану тему дисертаційної роботи належним чином розкрито, поставлену мету досягнуто, завдання дисертаційної роботи в цілому виконано. Тема дисертації відповідає спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Дисертація за своїм змістом відповідає п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Туль Світлана Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент :

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу дослідження ризиків
у сфері зайнятості населення
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України

М.О. Кримова

